

**INTERTEXTUAL GAME AT ALEXANDER GEORGE - OAMENI ȘI UMBRE,
GLASURI, TĂCERI (PEOPLE AND SHADOWS, VOICES, SILENCES)**

Valentina Iliescu, PhD Student, "Transilvania" University of Brașov

Abstract : The concept of intertextuality arose in structuralism and semiotics area in 60s and then was refined in skeptical relativism period of post-structuralism deconstructionists. The term "intertextuality" is understood as a relationship between texts of the same literature or different one. The idea of the link between texts is applied in Alexandru George's novel Oameni și umbre, glasuri, tăceri (People and shadows, voices, silences). Intertextuality of the novel with Mateiu I. Caragiale, I. L. Caragiale, Camil Petrescu, G. Călinescu or even Balzac, Dickens and Proust involve interrelationships inside the text, both regards the genesis of the texts and comprehension. Intertextuality forms adopted by Alexandru George in his novel are those of cliché and allusion; cliché occurs as a function of intelligibility and transparency of literary discourse and allusion is the main part of the metaphorical connection between evoking text and the evoked one.

Keywords: literature, intertextuality, relationship, allusion, cliché.

Problema intertextualității în literatură este un concept încă în dezbateră și care nu a fost încă individualizat de către teoreticieni. De fiecare dată se discută relația între texte sau chiar a plagiatului unui text pe un altul. Conceptul de "intertextualitate" a fost introdus pentru prima dată de Julia Kristeva în 1967 definit ca "încrucișare într-un text a unor enunțuri împrumutate altor texte". Așadar, intertextualitatea poate combate cele două idei și poate fi definită ca "interacțiune textuală care se produce în interiorul unui singur text". (Kristeva, 1980: 168)

Roland Barthes, în ceea ce privește definirea conceptului de intertextualitate, admite o diviziune a acestui concept între conștientă și inconștientă atunci când este realizat un text, astfel considerația lui Barthes înclină mai mult spre inconștientă deoarece, conceperea unui text înseamnă limbaj: "fragmente de coduri, formule, modele ritmice, fragmente de limbaje sociale. [...] Condiție a oricărui text, intertextualitatea nu se reduce desigur la o problemă a izvoarelor sau a influențelor, intertextul este un câmp general de formule anonime (a căror origine este rareori reperabilă); de citări inconștiente sau automate, făcute fără ghilimele. Din punct de vedere epistemologic, prin conceptul de intertext, dimensiunea socialității își aduce aportul la elaborarea teoriei textului: întregul limbaj – anterior și contemporan – intră în text, nu printr-o filiație detectabilă, printr-o imitare deliberată, ci printr-o diseminare – imagine care asigură textului nu statutul unei reproduceri, ci pe acela al unei productivități." (Barthes, *Encyclopaedia Universalis*, 1978: 179)

Pentru subiectul cunoscător, intertextualitatea este o noțiune care va fi indicele modului în care un text citește istoria și se inserează în ea." (Kristeva, Julia, *Problemele structurării textului*, 1980: 266). "Istoria" de care pomenește Kristeva în *Problemele structurării textelor* este, de fapt, prezentul, lumea socială, dar ea mai poate fi percepută și în contextul istoriei literaturii și culturii ca tradiție. "Intertextualitatea trece în locul celui de intersubiectivitate... Un text este întotdeauna inspirat de alte texte. [...] Nu există un punct zero în scriere, fiecare scris repetă în mod normal texte sau fragmente de text anterioare, care sunt absorbite și transformate, într-o modalitate sau alta." (Kristeva, *Problemele structurării textelor*, 1980: 252) Mergând mai

departe întru definirea contextului intertextual, Kristeva vizează “ideologemul” ca funcție “comună care leagă o structură concretă de alte structuri, într-un spațiu intertextual, [...], acea funcție intertextuală care poate fi citită, materializată la diferite nivele ale structurii fiecărui text și care se întinde de-a lungul traiectului său, conferindu-i coordonate istorice și sociale.” (Kristeva, *Problemele structurării textelor*, 1980: 268)

Termenul de “intertextualitate” preluat din lingvistica modernă, în cadrul reconstrucției semiotice, presupune că “textul este o productivitate”. Acest lucru semnifică faptul că relația dintre text și limba în care este scris este dată de redistribuire, adică el este accesibil mai degrabă din punct de vedere logic, decât lingvistic. Mai mult decât atât, în interiorul unui text, o serie de enunțuri sunt preluate din alte texte și se combină, interferează. Acest lucru însemnând că orice text face trimitere la alte texte spre care este orientat.

Fenomenul intertextual nu poate fi delimitat exact, așa cum nici funcțiile limbii nu acționează doar într-o singură direcție, deci, în cazul textului, nu poate fi vorba doar de preluarea prozodiei, a lexicului sau a ideii, ci de un amestec de elemente lingvistice și literare.

Creația literară se dezvoltă în cadrul unui lanț infinit de texte care interrelaționează, definind un anumit câmp semantic. Dovada intelectualității în acest caz este prezentă și la scriitorul Alexandru George, membru al “Școlii de la Târgoviște”, în romanul său *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*.

Opera *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* a fost publicat în anul 2003, deși, așa cum afirma Matei Călinescu, “Când o scria, autorul avea 26-27 de ani, vârsta lui Thomas Mann (născut în 1875) la apariția primului său roman, *Buddenbrook* (1901).” (Matei Călinescu în postfața romanului *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*, “O capodoperă a tinereții”, 2003: 559) Structurat în patru părți egale, cu câte zece capitole fiecare, romanul ilustrează o lume a Germaniei interbelice, a Bucureștiului interbelic, un lanț al amintirilor legate de destine care au rămas “umbre”. Opera este concepută asemeni unei autobiografii ficționale a căror surse de realizare au constituit atât memoria, cât și imaginația personajului narator.

"Tânărul Alexandru George, lucrând în «catacombe», cu un cuvânt pe care el însuși l-a folosit repetat pentru a-și descrie situația în anii cei mai duri ai comunismului, pleacă de la Proust într-o căutare nu atât a timpului pierdut și a epifaniilor memoriei involuntare, cât a proceselor prin care amintirea se împletește cu ficțiunea și oamenii din perspectiva eului narator -se transformă în umbre. Căutarea mai e și a unui timp netrăit, pentru a fugi din timpul trăit: a unui timp istoric personalizat prin imaginație, printr-o convingătoare translație imaginativă - a ocupației rusești a României după Cel de-al Doilea Război Mondial, așa cum a trăit-o autorul, în episodul central al ocupației nemțești a Bucureștiului în timpul Primului Război Mondial care, în ciuda asprilor sale, e o palidă anticipație, aș zice doar o «umbra» anticipatorie a celei de mai târziu.” (Al. George, 2003: 559)

Plecând de la citatul preluat din postfața romanului realizată de Matei Călinescu, intertextualitatea la Alexandru George cu textul lui Proust poate fi definită conform accepțiunii lui Michael Riffaterre și anume: “ansamblul textelor care pot fi apropiate de cel pe care-l avem sub ochi, ansamblul textelor regăsite în memorie la lectura unui pasaj determinat”. Adică, pe parcursul lecturii romanului membrului Școlii de la Târgoviște, cititorului i se crează impresia faptului că ar citi o variantă românească a *Timpului pierdut* al lui Proust, dar acest lucru nu înseamnă că *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* este un roman în totalitate proustian, ci doar din anumite puncte de vedere intertextualizează cu romanul scriitorului francez.

Așa cum romanul lui Proust este o “mașină a timpului” în care sunt revelate frânturi vii din viața naratorului, frământările sufletești ale acestuia împletindu-se cu amintirile, fiecare zi fiind retrăită la intensitate maximă atât din punct de vedere emoțional cât și faptic, tot așa se întâmplă și în cazul lui Al. George. În *Oameni și umbre, glasuri, tăceri* nu poate fi identificată o graniță între realitate și ficțiune, realitatea subiectivă este substituită celei obiective, amintirile sunt individualizate și analizate amănunțit, naratorul încercând să justifice fiecare experiență relatată în roman. Amintirile sunt rezultatul fluxului confesiv al naratorului-personaj, ele constituind și firul epic al romanului: o înșiruire de introspecții și retrospecții. Mergând pe firul retrospecțiilor, naratorul este influențat afectiv și “cade” în lumea interioară presărată de scene memoriale, devenind astfel un prizonier al trecutului său confesiv.

Intertextualitatea nu se manifestă doar pe plan ideatic, ci și în plan expresiv, din punct de vedere hipotextual. Exemplificând acest lucru la Alexandru George, poate fi ușor de identificat autobiografia ficțională născută din memoria și imaginația personajului narator.

Caracterul autobiografic al celor două romane reprezintă un alt punct de interferență al acestora. Ideea de intertextualitate are un aport important în actul lecturii deoarece oferă posibilitatea unei mai bune înțelegeri a textului atât din perspectiva creatorului său, cât și a cititorului, cel care va recrea textul. Interpretarea celor două romane după actul lecturii ca fiind autobiografice, deși ele nu sunt, le aduce pe acestea pe aceeași treaptă de analiză literară. Spiritul constructivist al romanului este unul al *adevărului* unei conștiințe concrete de la care se pornește și care coagulează totul: multitudinea stărilor sufletești, senzații, sentimente, detalii coloristice și tehnice, imagini și sunete, și nu al *adevărului absolut*, în sensul de bază al sintagmei. Conștiința reală care își asumă veridicitatea este conștiința celui care se identifică prin intermediul prezenței pronumelui personal, de persoana întâi, numărul singular, “eu”, dar și a “naratorului”, interferență care asigură trecerea de la realitatea biografică la realitatea fictivă.

Personajul, un element controversat atât la Proust, cât și la Alexandru George, în literatura memorialistică pe care o reprezintă operele *În căutarea timpului pierdut* și *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*, presupune faptul că eul literar, transpus în expresie artistică, poate fi confundat cu cel empiric. În aceste două opere românești care valorifică ficțiunea autobiografică, se observă o detașare, o obiectivizare a trăirilor umane. Deși Proust folosește propriul prenume în opera sa, “Marcel”, iar Alexandru George folosește pronumele personal “eu”, aceste elemente nu conferă titlul de opere autobiografice, ci, dimpotrivă, reprezintă o modalitate subtilă de a comunica cititorului că orice operă de ficțiune conține surse autobiografice, clasificate și combinate în așa fel încât interpretarea să fie strict detașată de autobiografia reală.

Preluarea elementelor din realitatea autobiografică este foarte bine evidențiată în ambele romane. Proust creionează până la cel mai mic detaliu realitatea care îl înconjoară: nume de persoane, străzi, magazine, moduri specifice de a vorbi în funcție de condiția socială, de naționalitate, de individ. De exemplu, descrierea chipului lui Swann, “chipul cu nasul înconvoiat, cu ochii verzi, sub o frunte încadrată de șuvițe de păr blonde, aproape roșcate, pieptănate” (*În căutarea timpului pierdut. Swann*, Colecția Art, București, 2011: 44) este de o minuțiozitate covârșitoare, la fel cum atestă și documentarea exigentă de care dă dovadă naratorul în *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*, redată sub o notă stilistică aparte. În acest caz se încadrează foarte bine descrierea Anei în momentul în care naratorul face cunoștință cu

aceasta “privirea adâncă, de un azuriu violet, întunecată de umbrele unor arcade destul de puternic marcate... Și gura mi s-a părut că era cam prea subliniată; numai când zâmbea sau râdea, fața i se clarifica și se înviora la fiecare clipire, la fiecare frază, într-un joc atât de expresiv, pe cât de derutant.” (Marcel Proust, 2011: 81)

Conform Ecaterinei Mihăilă, în studiul *Text și intertextualitate*, între text și intertext se creează o echivalență parțială, care ia “forma unor împrumuturi lexicale și gramaticale, deci a unor citate (înțelese ca o combinare a acestor tipuri de împrumuturi sau a unor aluzii)” (1985: 134). Acest lucru, însă, nu certifică repetarea, doar sugerează. În cazul intertextualității dintre viziunea proustiană și cea a lui Al. George la nivel lexical-stilistic, se observă că textelele sunt presărate de figuri de stil și construcții literar-artistice. Ceea ce scriitorul bucureștean crează pare că interferează cu tehnica stilistică proustiană, își alege atent cuvintele, le șlefuiește și le organizează cu o foarte mare atenție, rezultatul fiind demn de o capodoperă stilistică aparte, cu puternice imagini artistice create cu ajutorul metaforelor, epitetelor și personificărilor: “în ciuda câtorva ferestre vii și a unor felinare care își risipesc lumina pe ici, pe colo, pe străzi, mă simt împresurat de întuneric, toate puținele scilpete pierdute nu-mi fac semn, nu mi se adresează mie, sunt prea puține ca să le simt contrariat pentru că știrbesc ceva din infinitul nopții. Nici țipenie de om, nici o umbra nu se desprinde din neclintire, deși rolul acestora este, în orice partitură literară, acela se iluzii fugace: văzduhul stă el însuși nemișcat în toate nuanțele de negru”. (Al. George, 2003: 564)

Dacă elementele de stilistică și de lexic sunt oarecum concrete și favorizează intertextualitatea, ideea conferă libertate în exprimare și, implicit, dificultate în interpretare. În acest caz, se pune problema intelectualizării situație surprinse de fiecare narator în parte. Astfel că, în *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*, în episodul în care este relatat cazul morții lui Mario, italianul sociabil cu toată lumea, prieten și vecin de camera cu naratorul, în perioada șederii fugare în Germania, se crează o confuzie în legătură cu intervenția naratorului în desfășurarea acțiunii și, bineînțeles, a deznodământului în cazul decesului lui Mario. Într-o noapte se aude o împușcătură din camera italianului, iar toate indiciile duc la o sinucidere. Exista, însă, și posibilitatea unui asasinat. Naratorul știa de vizitele nocturne pe care o femeie extrem de discretă i le făcea în timpul nopții lui Mario, iar în noaptea sinuciderii naratorul auzise sau doar i se păruse că aude pașii aceleiași femei. În momentul investigațiilor, naratorul minte și spune că nu a auzit nimic ieșit din comun în noaptea cu pricina. Acest lucru, minciuna naratorului, poate fi interpretată ca o manipulare a cititorului în actul înțelegerii textului sau chiar o neelucidare a misterului în legătură cu reacția naratorului. Acestea fiind spuse, o posibilă părere în legătură cu interpretarea ideii și posibilitatea expunerii ei în plan textual este văzută ca incertitudine, fapt care la Marcel Proust nu ar fi fost posibil, deoarece acesta ar fi investigat și ar fi căutat până când ar fi aflat adevărul. Cititorul nu ar fi fost pus în situația de a alege varianta plauzibilă în cazul lui Marcel Proust, iar în cazul lui Alexandru George, cititorul fie acceptă ideea naratorului, fie o interpretează conform propriei viziuni. Expunerea acestei problematice apărute la nivelul textelor românești în evidențierea intertextualității a avut rolul de a ilustra faptul că, deși interferează evenimentele pe care naratorii le expun în ambele opere literare menționate mai sus, interpretarea ideii care se desprinde poate fi mai dificil de reperat, ba chiar greșit înțeleasă.

Raportarea anumitor opere la creatori literari de seamă în interiorul cărora scrisul lor își are originile reprezintă un punct al concordanței textelor, din punct de vedere ideatic, însă

acest lucru este un element secund. Principala problematică ar fi cea a interogației cu privire la harul artistic ce poate justifica actul scrierii. Ideea, ca parte componentă a intertextualității, poate semnifica o accentuare a înțelesului “Marilor teme” și să le dea un alt sens, de mituri în spațiul literar. Expunerea aceleiași mitologii, însă într-o altă lumina, face ca literatura “sacră” să primeze, rezultând o suprapunere a textelor ce generează o tensiune textuală. De exemplu, în cazul lui Alexandru George și opera sa deja menționată, prezența unei mari teme, cea a implicării autobiografismului în ficțiune, accentul nu cade tocmai pe explorarea decorurilor, mediilor și experiențelor, ci, mai degrabă, pe intensitatea unui “ieri real și veridic”, semnifică reluarea unui alt text a cărei idei a fost deja pliată pe un anumit “mit literar”, așa cum se întâmpla și la Proust. Tensiunea “magică” favorizează întrepătrunderea mit-literatură pe care o produce chiar intertextualitatea.

Astfel, intertextualitatea vizează trei nivele: idee, lexic și scriitură. Cel din urmă nivel, scriitura, face referire la acumularea de fapte “folosite”, doar ordinea cuvintelor fiind alta, asemeni unui joc de rol în care actorul interpretează același personaj folosind alte replici, dar niciodată regizorul concentrat pe actul jocului, ci pe ideea transmisă de joc. Cele două opere care interferează se îndreaptă spre semantică, se unesc și completează intertextualitatea.

Problema intertextualității rămâne un subiect de dezbatere: ficțiune sau discurs. În cazul textelor românești, ele întotdeauna vor “spune mai mult” sau vor expune altceva pe lângă ceea ce este prezentat la suprafață. Însă, dacă textul reprezintă o realitate culturală deja existentă, atunci el face referire la realitatea pe care o menționează, o expune, îi dă viață sau o nimicește, în funcție de viziunea auctorială. Acest lucru este posibil în cazul intertextului care suprapune “realitatea culturală preexistentă”, realitatea materială a acelei epoci, cu actualitatea “de azi”. Așa cum fluxul amintirilor lui Marcel Proust reconstruiește trecutul ca exercițiu de percepere afectivă a unei etape, la fel procedează și Alexandru George, preluând frânturile memoriei, așezându-le conform propriilor dorințe, creând un roman al memoriei, subiectiv și capricios.

Recunoaștere internațională: Această lucrare este susținută prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane (POS DRU), ID134378 finanțat din Fondul Social European și de către Guvernul român.

Bibliografie

- Aristotel, *Poetica*, traducere de D.M.Pippidi, ediția a III-a, îngrijită de Stela Petecel, Editura IRI, București, 1998
- Babeți, Adriana și Șepețean-Vasiliu, Delia (ed.), *Pentru o teorie a textului. Antologie “Tel-Quel”*, Editura Univers, București, 1980
- Bahtin, Mihail, *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și Renaștere*, Editura Univers, București, 1974
- Bahtin, Mihail, *Probleme de literatură și estetică*, Editura Univers, București, 1982
- Barthes, Roland, *Rhétorique de l’image*, în “Communications”, 4 /1964
- Barthes, Roland, *Texte (Théorie du)*, Enciclopedia Universalis, EU, vol. 15, 1968a, trad. de Adriana Babeți în *Secolul XX*, nr. 8-9-10/ 1981
- Bibescu, Martha, *La bal cu Marcel Proust*, Editura Odeon, București, 1998

- George, Alexandru, *Oameni și umbre, glasuri, tăceri*, Editura Polirom, Iași, 2003
- Krieger, Murray, *Teoria criticii. Tradiție și sistem*, Editura Univers, București, 1982
- Kristeva, Julia, *Problemele structurării textului*, în *Pentru o teorie a textului, Antologie „Tel Quel“ 1960-1971*, Ed. Univers, București, 1980
- Kristeva, Julia, *Time and Sense. Proust and the Experience of Literature*, Columbia U. Press, New York, 1996
- Kristeva, Julia: *Le mot, le dialogue et le roman* în “Semeiotike”, Paris, Seuil, 1969
- Lodge, David, *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism*, London and New York, Routledge, 1990
- Mihăilă, Ecaterina, *Text și intertextualitate*, în *Studii și Cercetări Lingvistice*, 1-XXXVI, ian-febr., Ed. Academiei, București, 1985
- Negrici, Eugen, *Expresivitatea involuntară. Imanența literaturii. Figura spiritului creator*, Editura Universală, București, 2000, ediția a II-a
- Nemoianu, Virgil, *Micro-Armonia. Dezvoltarea și utilizarea modelului idilic în literatură*, Editura Polirom, Iași, 1996
- Nemoianu, Virgil, *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*, Editura Univers, București, 1997
- Piégay-Gros, Nathalie, *Introduction à l'intertextualité*, Lettres Sup, Dunod, Paris, 1996
- Proust, Marcel, *În căutarea timpului pierdut*. Vol. I – VI, Editura Leda, București, 2008
- Riffaterre, Michael, *Compulsory Reader-Response. The Intertextual Drive*, în Micheal Worton and Judith Still, eds., *Intertextuality: Theories and Practices*, Manchester, UP, 1990
- Riffaterre, Michael, *Essais de stylistique structurale*, Flammarion, Paris, 1971
- Riffaterre, Michael, *L'intertexte inconnu*, în *Littérature*, nr. 41, fevr., 1981
- Riffaterre, Michael, *La production du texte*, Paris, Seuil, 1979
- Riffaterre, Michael, *La syllepse intertextuelle*, în *Poétique*, nr. 40, 1979
- Riffaterre, Michael, *La trace de l'intertexte*, în *La pensée*, nr. 215, oct., 1980
- Riffaterre, Michael, *Sémiotique intertextuelle: l'interprétant*, în *Revue d'Esthétique*, 1979